

**Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»**

Дяченко Ольга Вікторівна

УДК 32.019.5;659.4 (043.3)

**Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної
діяльності в сучасних політичних процесах**

23.00.02. – політичні інститути та процеси

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Ніколаєнко Наталя Олександрівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри політології

доктор політичних наук, професор
Семенченко Федір Григорович,
Херсонський національний технічний університет,
завідувач кафедри філософії, політології та
українознавства

Захист відбудеться «20» травня 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 54.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «19» квітня 2019 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради



Т. О. Каменчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна модель політичного життя суспільства характеризується великою кількістю різних інформаційних потоків. Це дає можливість змінити вектор розвитку політичного процесу та вийти на якісно новий рівень. В цих умовах засоби масової інформації набувають нового змісту, що забезпечує наявність інтерактивного зв'язку між політичною та медійною системами. Нові засоби, інструменти та підходи щодо висвітлення політичної діяльності суб'єктами політичного простору визначають формат реального політичного життя. Відбувається поєднання віртуального та реального у політичному просторі, тому звернення до даної тематики є вельми актуальним та необхідним.

Представлений в роботі аналіз мовного політичного впливу відповідає певним соціально-політичним потребам, які полягають в уточненні розуміння маніпулювання, впливу, визначенні його ролі, місця та відмінностей в різних системах влади, в засвоєнні досвіду щодо створення та використання механізмів, що перешкоджають мовному маніпулюванню.

Розвиток політичної науки характеризується досить вагомим доробком щодо тематики дослідження з різних точок зору. Більшість праць стосуються технологічного аспекту маніпулятивного впливу. Що ж до мовного аспекту, то тут є значні прогалини, які вимагають наукового підходу та осмислення, зокрема, це аналіз прийомів політично-мовного маніпулювання, його проявів в політичному процесі, наприклад, визначення процесу розвитку політичного конфлікту, або протікання в різних політичних режимах тощо.

Термін «мовно-маніпулятивний вплив» впроваджується в політичну науку і є особливо актуальним у кризові періоди соціально-політичного розвитку суспільства. Тому сьогодні спостерігається підвищення інтересу науковців до цієї тематики, і цей інтерес спрямований на такі напрямки як інформаційний, який аналізує інформаційну безпеку та політичну взаємодію, та історико-теоретичний, що досліджує проблеми мовно-маніпулятивного впливу, базуючись на теоретико-практичних розробках.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дана робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» в рамках науково-дослідної теми «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним з виконавців якої є дисертант.

Об'єктом даного дослідження є форми впливу на сучасні політичні процеси. *Предметом* – засоби мовно-маніпулятивної політичної діяльності в сучасних політичних процесах.

Мета та завдання дослідження. *Метою* роботи є визначення впливу мовно-маніпулятивної діяльності на сучасні політичні процеси.

Для досягнення мети слід вирішити наступні *завдання*:

- окреслити рівень наукової розробки та джерельну основу дослідження;

- охарактеризувати мовно-маніпулятивний вплив в політичній діяльності;
- визначити складові механізму реалізації мовної маніпуляції в політиці;
- порівняти види мовно-маніпулятивного впливу та тактики маніпулятивного засобу представлення інформації в політичному дискурсі;
- визначити особливості та функції політичного блогінгу в аспекті політичної комунікації в мережі Інтернет;
- виявити місце та роль маніпулятивних технік в політичному блогінгу;
- встановити взаємозалежність між трансформацією політичної мови та функціонуванням різних типів політичного режиму;
- дати оцінку стратегіям та прийомам культурно-маніпулятивного впливу в політичному конфлікті.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації стали нормативні положення, загальнонаукові та спеціальні прийоми. Аналіз природи політичного мовного маніпулювання в різних типах політичних систем та режимах вимагав залучення системного та структурно-функціонального підходів. Звернення до методу порівняльного аналізу та соціокультурного підходу дозволило виявити особливості мовного маніпулювання в різних типах політичних режимів. Розгляд взаємодії політичних інститутів у боротьбі за більш широкий та глибокий вплив на політичну свідомість та дії людини стало можливим завдяки використанню елементів інституціонального підходу. Оскільки політичне мовне маніпулювання прагне визначити та спрямувати політичну поведінку людей, було використано біхевіористський та інші соціологічні та психологічні інструменти, засоби та методи. Недостатня розробленість проблеми, складність об'єкта вивчення вимагали залучення матеріалів та досліджень не тільки з політології та філософії, а й соціології, психології, економіки та історії.

Наукова новизна отриманих результатів:

- вперше визначено характерні ознаки мовно-маніпулятивного впливу в аспекті блогінгу і обґрунтовано думку, що сучасна політична реальність за допомогою блогінгу замінюється в інтернет-просторі штучними віртуальними моделями, де створюється необхідна картина світу з відповідними образами, символами, реакціями та уявленнями щодо політичних подій та процесів, тобто, формується типова політична поведінка соціально-політичних груп, щодо яких здійснюється мовно-маніпулятивний інформаційний вплив;
- здійснено компаративний аналіз форм та проявів мовно-маніпулятивного впливу за різних політичних режимів (тоталітарному та демократичному). Представлено характерні риси мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму; з'ясовано особливості та принципи політичного маніпулювання з використанням політичної мови в тоталітарному Радянському Союзі та за демократичного режиму; окреслені

позитивні та негативні риси сучасного мовно-маніпулятивного впливу за демократичного політичного режиму;

- аргументовано особливості застосування мовно-маніпулятивного впливу в ході назрівання, протікання та вирішення політичного конфлікту. Визначені мовні маніпулятивні стратегії та прийоми, що використовуються в стадії розвитку конфлікту; з'ясовані методи маніпулятивного впливу на постконфліктній стадії та ознаки мовно-маніпулятивного впливу на різних стадіях розвитку політичного конфлікту та мовні маніпулятивні стратегії, прийоми, що застосовуються щодо впливу на політичний конфлікт: анулюючі, «фінгіруючі», «індефінітуючі» та «модальні» перетворення;

– уточнено особливі види маніпулятивних мовних актів, а також показано особливості функціонування цих актів в агітаційному дискурсі на основі нових підходів. Визначено, що абдуктивні мовні акти характеризуються високим рівнем використання суб'єктами політичної діяльності. Саме цей вид мовних актів актуалізує такі маніпуляції як «поріг доступності» та маніпуляції фізіологічного рівня маніпуляції;

– розширено вчення про стратегії комунікативного впливу: конфронтацію і кооперацію та визначені провідні стратегії в рамках конфронтаційної моделі комунікації. Представлено головні мовно-маніпулятивні стратегії в рамках моделі конфронтації: стратегія «гри на пониження», стратегія «гри на приниження гідності», стратегія «батьківського заступництва противника», «стратегія щеплення» та інші;

– дано оцінку основним інтенціональним компонентам моделі маніпулятивного мовного акту як вербальної політичної інтеракції у формі інтенції: аллокутивна інтенція; інформативна інтенція; комунікативна інтенція; персуазивна і маніпулятивна інтенція.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, висновки, отримані результати можна використовувати для подальшого аналізу мовного маніпулювання. Наприклад, в рамках аналізу політичної свідомості, культури, поведінки, політичної комунікації, політичної соціалізації, участі та ін. Рекомендації, які представлені в даній роботі, можна застосовувати в публічному адмініструванні, при розробці державної політики та прийнятті відповідних документів у цьому напрямку, діяльності ЗМІ, при проведенні електоральних кампаній тощо. Особливу значущість вони мають для знаходження форм організації ЗМІ, що запобігають їх перетворення в інструмент політичного панування певних груп.

Дисертація становить інтерес для науковців, лідерів та активістів різних політичних рухів, працівників ЗМІ, співробітників державних організацій.

Результати даного дослідження можуть бути використані в науковій діяльності та навчальному процесі, зокрема, у викладанні загальних та спеціальних курсів: «Політологія», «Політичні процеси», «Політична реклама», «Політична мова», «Політичні технології» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування» (Київ, 2018, форма участі – дистанційна); Міжнародна науково-практична конференція «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (Одеса, 2017, форма участі – очна); всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (Одеса, 2017, форма участі – очна); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації» (Одеса, 2017, форма участі – очна); всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні видавництва вищих навчальних закладів» (Одеса, 2017, форма участі – очна); V Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (Львів, 2017, форма участі – дистанційна).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи відображені в 14 наукових публікаціях, з яких 4 надруковані у вітчизняних фахових наукових виданнях з політичних наук, 1 – у міжнародному науковому виданні, 9 – в тезах науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації визначена її змістом, метою та поставленими завданнями. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на відповідні підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження 200 сторінок. Кількість використаних джерел 209 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** автор обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, розкриває зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, формулює мету і завдання дослідження, визначає об'єкт та предмет, характеризує використані в роботі методи дослідження, наукову новизну та практичне значення, надає відомості про апробацію результатів дослідження, структуру роботи та обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти мовно-маніпулятивного впливу в політиці»** дається аналіз рівня наукової розробки та джерельна база дослідження; представлено ознаки мовно-маніпулятивного впливу в політичній діяльності.

У **підрозділі 1.1. «Стан дослідження проблеми, аналіз джерельної бази»** увага зосереджена на аналізі наукових розвідок у напрямку предмета дослідження. Проаналізовано доробки українських вчених, щодо проблем політичної маніпуляції, впливу, політичної мови тощо. Визначаються аспекти які є найменш дослідженими та дискусійними. Визначено, що розвиток політичної науки характеризується досить вагомим доробком щодо

тематики дослідження з різних точок зору. Більшість праць стосуються технологічного аспекту маніпулятивного впливу. Що ж до мовного аспекту, то тут є значні прогалини, які вимагають наукового підходу та осмислення, зокрема, це аналіз прийомів політично-мовного маніпулювання, його проявів в політичному процесі, наприклад, визначення процесу розвитку політичного конфлікту, або, протікання у відмінних політичних режимах тощо.

Різні аспекти політичного маніпулювання представлені в дослідженнях як українських, так й зарубіжних вчених. Тут слід вказати таких науковців як М. Бебик, О. Бойко, Л. Дорош, С. Наумкіна, І. Поліщук, Ф. Семенченко та інші. Цікавими є роботи, які стосуються мовних засобів маніпулювання, які використовуються в різних сферах нашого життя. Тут слід вказати таких авторів як Ж. Бодрійяр, Г. Грайс, Ю. Лотман та ін. Щодо безпосередньо політичної сфери, то тут важливим є доробки Р. Бахема, Р. Блакара, Д. Болінджера, Є. Кіктева, Є. Ширяєва та ін.

Для дисертаційної роботи важливим є аспект дослідження політичної мови, якому присвятили свої роботи такі автори як О. Воробйова, М. Горбаневський, Е. Гронська, В. Какорін та інші. В даному дослідженні політична мова та мовно-маніпулятивний вплив також розглядається в рамках політичного конфлікту, тому було звернено увагу на працях, які стосуються сутності, специфічних особливостей розвитку політичних конфліктів. Це роботи К. Вітмана, М. Головатого, Л. Кормич, І. Кресіної, С. Наумкіної, Н. Ніколаєнко, А. Пехник, С. Ростецької, Ф. Семенченка та інших.

Визначено, що розвиток політичної науки характеризується досить вагомим доробком щодо тематики дослідження з різних точок зору. Більшість праць стосуються технологічного боку маніпулятивного впливу. Що ж до мовного аспекту, то тут є значні прогалини, які вимагають наукового підходу та осмислення, зокрема, це аналіз прийомів політично-мовного маніпулювання, його проявів у політичному процесі, наприклад, визначення процесу розвитку політичного конфлікту, або його протікання в різних політичних режимах тощо.

У підрозділі 1.2. «Ознаки мовно-маніпулятивного впливу в політичній діяльності» аналізуються характеристики, риси, властивості мовно-маніпулятивного впливу в політичному процесі.

Обґрунтовано, що маніпулятивний вплив можна розуміти як засіб зміни або коригування картини світу людини, який реалізується за допомогою вербальних складових в сукупності з супутніми невербальними компонентами. Щодо суттєвих ознак маніпулятивного впливу, то він базується на принципах скритності, майстерності, існування чи створення ілюзорної реальності.

В роботі підкреслюється, що маніпулятивний вплив – це приховане заміщення картини світу людини ілюзорною картиною світу, це заміщення цілісності сприйняття людиною навколишньої реальності різними спотвореннями. Ступінь спотворення сприйняття людиною навколишньої реальності визначає потенційну шкідливість маніпулятивного впливу. І

навпаки, чим більш цілісним є сприйняття навколишньої реальності, тим меншою є ймовірність, що людина постраждає від даного виду прихованого впливу.

Визначено, що комунікативний характер політичного маніпулювання додає та конкретизує його статус мобілізації умовами інформаційної, виробленої та інтерактивної взаємодії із зовнішнім середовищем.

У висновках до розділу 1 зазначається, що термін «мовно-маніпулятивний вплив» впроваджується в політичну науку і є особливо актуальним на етапі стрімкого сплеску маніпулятивного впливу. Тому, сьогодні спостерігається підвищення інтересу науковців до цієї тематики, і цей інтерес спрямований на такі напрямки як інформаційний, який аналізує інформаційну безпеку та політичну взаємодію; історико-теоретичний, що вивчає проблеми мовно-маніпулятивного впливу з метою вироблення політологічного інструментарію та відповідних рекомендацій практичного характеру.

Визначення процесу політичного маніпулювання, його галузевої, функціональної класифікації, спрямованості дозволяє представити розташування політичного маніпулювання в політичній системі, визначити в рамках наукової категорії, включивши його до системи наукового знання про політичні процеси, що дає змогу просунутися далі у вивченні цього важливого феномену сучасного політичного життя.

У другому розділі **«Мовні стратегії та тактики маніпулятивного впливу в політичному дискурсі»** представлений аналіз складових механізму реалізації мовної маніпуляції в структурі елітарних кіл в сфері політичного управління та досліджено види мовно-маніпулятивного впливу та тактика маніпулятивного засобу представлення інформації в політичному дискурсі.

У підрозділі 2.1. *«Складові механізму реалізації мовної маніпуляції в політиці»* мова йде про процес мовної маніпуляції, який з точки зору дій маніпулятора, передбачає використання механізму маніпулювання. Визначено, що для опису мовної поведінки в ході комунікації в сучасній науці широко поширені поняття мовної (комунікативної) стратегії та тактики. Саме вони є головними елементами механізму мовно-маніпулятивного впливу. Однак, на даний момент загальноприйнята система визначення цих понять не сформувалася. Пов'язано це, в першу чергу, з різними підходами до вивчення процесу комунікації.

Обґрунтовано, що механізм мовної маніпуляції включає такі складові елементи: стратегію, тактику, техніки (прийоми) та засоби. Конкретний набір технологій, прийомів і засобів впливу формується в залежності від якісних характеристик суб'єкту, сфери застосування та мети маніпуляції.

Визначено, що структура процесу мовного маніпулятивного впливу включає в себе наступні елементи: визначення мети маніпуляції; створення чітко окресленої стратегії маніпуляції; створення системи тактик маніпуляції та конкретних прийомів впливу; визначення мовних засобів впливу (втілення

прийомів маніпуляції в тексті), сприйняття повідомлення адресатом, запуск механізмів маніпуляції та отримання перлокутивного ефекту.

У підрозділі 2.2. «Види мовно-маніпулятивного впливу та тактика маніпулятивного засобу представлення інформації в політичному дискурсі» йде мова про формування маніпулятивної стратегії в рамках політичного дискурсу та визначаються особливості реалізації відповідних комунікативних тактик.

Визначено, що для політичного дискурсу характерні насамперед такі прийоми трансформації інформації, як замовчування, селекція інформації та її спотворення. Конкретні приклади фрагментів рекламного та політичного дискурсу наочно демонструють важливість перерахованих прийомів.

Зазначається, що мовне маніпулювання – одна зі стратегій мовного впливу. При застосуванні маніпулятивної стратегії відбувається цілеспрямоване перетворення інформації або вплив на суб'єктивну сферу комуніканта (емоції, ціннісні орієнтири, стереотипи і т. д.). Різниця цих впливів визначає маніпулятивну політичну тактику. З подачею інформації, тобто з особливими мовними та психологічними прийомами організації змісту висловлювання, пов'язана тактика маніпулятивної подачі інформації, яку можна визначити як комплекс мовних актів, призначених, насамперед, для спотворення (трансформації) різної інформації.

У висновках до розділу 2 зазначається, що тільки системний принцип втілення стратегій та тактик в практиці політичного дискурсу дозволяє правильно застосувати технологічні елементи, які дають можливість пройти весь шлях від формування задуму тексту до його усвідомленої вербалізації в політичному дискурсі, що, безумовно, виступає фактором ефективності політичної діяльності в аспекті мовного політичного маніпулювання.

Визначено, що суб'єкти політики застосовують різні траєкторії мовних стратегій та тактик щодо різних прошарків українського суспільства задля досягнення своєї мети. Зокрема, в даному випадку застосовують такі риторичні методи, як ухилення, емоційність, апеляція до страху, національної свідомості, інклюзивність, використання логічних помилок та фактів.

У третьому розділі «**Політичний блогінг як форма мовно-маніпулятивного впливу**» окреслюються особливості та функції політичного блогінгу в аспекті політичної комунікації в мережі Інтернет та характеризується класифікація маніпулятивних технік в політичному блогінгу.

У підрозділі 3.1. «Особливості та функції політичного блогінгу в аспекті політичної комунікації в мережі Інтернет» окреслюються тенденції в політичній блогосфері україномовного Інтернету: блоги починають відігравати все більш помітну роль в суспільно-політичному житті Інтернету. При цьому темпи розвитку політичної блогосфери та популярності політичного блогінгу залежать від ряду факторів – розвитку широкосмугового Інтернету в країні, його доступності звичайному

електорату, удосконалення законодавчої бази, яка регулює функціонування Інтернету в рамках національних сегментів мережі, та деякі інші фактори.

Аналіз політичного сегменту блогосфери також показав два протиріччя тенденції: влада, з одного боку, йде в Інтернет, з іншого – намагається звідти прибрати опозиційні настрої. При цьому Інтернет все частіше стає віртуальним майданчиком зустрічі влади та опозиції, а як це буде розвиватися надалі – залежить як від розвитку Інтернету, так і від політичної ситуації в українському політичному просторі. Слід також враховувати вплив декілька факторів на організацію та функціонування політичного блогу в мережі Інтернет: технологічного, економічного, регіонального та гендерного. Кожен фактор впливає по-різному і з різним ступенем інтенсивності, однак комунікативні характеристики блогу залежать безпосередньо від кожного з них.

У підрозділі 3.2. «Класифікація маніпулятивних технік в політичному блогінгу» мова йде про те, що політичний блог-дискурс має високий ступінь яскраво вираженої прагматичної валідності, що виявляється в прагненні блогерів усіма наявними засобами – вербальними (мовними засобами) і невербальними (графічними прийомами, фото та відео ілюстрації) впливати на цільову аудиторію. Блоги здатні швидко адаптувати для потреб спілкування нові мовні елементи та явища, збагачувати реєстр його зображально-виражальних засобів новими одиницями під впливом екстралінгвістичних чинників. Гнучкість мови політичних блогів обумовлена сучасними тенденціями розвитку соціуму, що дозволяє автору швидко реагувати на різні зміни в мові та настрої читацької аудиторії.

У висновках до розділу 3 обґрунтовано, що в умовах інформаційного перевантаження, суперечливості змісту потоку повідомлень в Інтернет-просторі роль мережевих спільнот і блогів значно збільшується. Можна сказати, що політична реальність замінюється в Інтернет-просторі штучно створюваними віртуальними моделями, в рамках яких формуються вигідні для суб'єктів інформаційного впливу суспільні уявлення, переваги, думки, відносини та реакції з приводу конкретних подій, процесів, явищ, а також формується типова політична поведінка цільових груп, на які здійснюється мовно-маніпулятивний інформаційний вплив.

В роботі визначено найбільш важливі функції політичних блогів: політико-мобілізаційна (організація потрібного електорату); політико-іміджева; функція політичної соціалізації електорату. Дані функції виражають інформаційно-комунікаційну конкуренцію в ході боротьби за політичну владу під час виборчих кампаній.

Аналіз політичного блог-дискурсу дозволив виявити такі характеристики блогів, як гіпертекстуальність, мультимедійність, інтерактивність. Разом з тим, гнучкість та багатофункціональність блогу допускає присутність як одного блогера, так і групи авторів.

У четвертому розділі «Особливості використання мовно-маніпулятивних технологій в окремих політичних процесах» представлений аналіз трансформації політичної мови за різних типів

політичних режимів та визначено стратегії та прийоми культурно-маніпулятивного впливу в ході політичного конфлікту.

У підрозділі 4.1. «Трансформація політичної мови за різних типів політичного режиму» розглядаються різні прояви маніпуляційного впливу на поведінкові реакції суспільства щодо різних політичних подій, які впливають на стабільність того чи іншого типу політичного режиму. Визначено, що для політичної мови в демократичному режимі притаманні: діалог (замість монологу при тоталітарному режимі); наявність зворотного зв'язку адресанта та адресата інформації; плюралізація комунікативної поведінки комунікантів; широке використання публічних промов; підвищення частки спонтанних виступів; індивідуалізація та підвищення суб'єктивності оформлення думок і ідей.

У підрозділі 4.2. «Стратегії та прийоми культурно-маніпулятивного впливу в ході політичного конфлікту» аналізується мовно-маніпуляційний вплив на стадіальний процес конфліктної ситуації. Політичний конфлікт представляє собою одну з небезпечніших форм, тому що залучає до конфліктного поля велике коло людей, соціально-політичних груп та спільнот. І головне – з часом, політичний конфлікт може змінити свою форму прояву до збройного конфлікту чи військової операції. Обґрунтовано думку, що одним з факторів, що сприяють зародженню та розвитку політичного конфлікту, є політичне маніпулювання, в тому числі використання культурно-маніпулятивних прийомів і технологій при політичному конфлікті.

Визначено, що реальний політичний конфлікт завжди має вербальне вираження. А це означає, що політичний конфлікт може бути підкріпленим мовним конфліктом. У свою чергу, вербальне та текстове відображення конфлікту може бути нейтральним або конфліктним.

У висновках до розділу 4 обґрунтовано думку, що сучасний політичний дискурс демократичного напрямку характеризується досить високим рівнем експресивності, агресивності діалогових інтенцій відносно політичних опонентів, наявністю нелітературних елементів. Змінюється напрямок визначення ціннісних орієнтирів, відбувається зміна позитивного на негативне, і навпаки. На сьогодні відсутня політична цензура, що дає можливість наповнити сучасну політичну мову різними вільними висловлюваннями та зворотами.

Визначено, що в процесі розвитку політичної конфліктної ситуації найбільш виваженою є стратегія кооперації, яка дозволяє уникнути конфлікту між політичними опонентами, швидко знизити ступінь напруги або скоріше вирішити конфлікт, стабілізувати політичну ситуацію на постконфліктній стадії. В той же час, вибір стратегії конфронтації сприяє ескалації конфлікту, залучення нових учасників до нього, підвищує загрозу переростання політичного конфлікту в військовий конфлікт.

У висновках викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

В результаті дослідження було зроблено наступні висновки:

1. Визначено, що застосування в політичному процесі технологій маніпуляції продовжує залишатися однією зі значних проблем сучасної політологічної науки і політичної практики. Протягом ХХ століття велися наукові дослідження засобів і прийомів впливу на громадську думку та формування електоральних переваг. Відношення до політичної маніпуляції, її ролі в суспільному житті постійно змінювалося, нерідко викликаючи широкі громадські дискусії.

Зазначено, що більш менш розвинені теорії мовного політичного маніпулювання почали формуватися наприкінці ХХ століття, однак вихідний матеріал для них був накопичений в рамках всієї попередньої історії людства. Комплексний, багатовимірний характер феномену мовної політичної маніпуляції зумовив різноманітні підходи до його вивчення, яке відбувалося і відбувається паралельно в межах різних наук. Аналіз основних концепцій мовного політичного маніпулювання дозволяє говорити про його розгляд в рамках таких напрямків: соціальному, психологічному, політичному, політико-лінгвістичному, соціокультурному, філософському тощо.

Вивчення теоретичної складової дослідження показало, що на даний момент в теорії маніпулювання можна відлити тактико-орієнтований та антропоцентричний підходи. Перший підхід заснований на виділенні тактики угруповання засобів маніпулювання. Другий підхід ставить на перше місце саме засіб, який розглядається з точки зору можливості його використання для досягнення того чи іншого ефекту. Крім того, тут слід зазначити комунікативну теорію спілкування, теорію антиномій, теорію мовної еволюції, сучасні психолінгвістичні концепції продукування мови тощо.

2. Визначено, що мовно-маніпулятивний вплив характеризується наступними стійкими показниками: здійснює цілеспрямований та прихований вплив; містить алгоритм програмування політичного мислення, сприйняття та поведінки об'єкту; варіативний набір методів і прийомів для цілеспрямованого впливу, відповідну сигнальну систему та компоненти свідомості об'єкту впливу. Вказані характеристики є тими факторами, які представляють основні умови ефективності мовно-маніпулятивного впливу.

3. Обґрунтовано, що політичне маніпулювання можна визначити як неявний вплив та управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою спрямування їх певних дій в інтересах суб'єкта політичної маніпуляції. Мета цього впливу завжди прихована від об'єкта впливу або відбувається під якоюсь публічною псевдометою, яка не відповідає реальним намірам суб'єкта маніпуляції. Тобто, метою політичного маніпулювання є отримання, утримання, розподіл і реалізація влади за допомогою неявних інструментів або ж шляхом приховування справжніх політичних цілей.

Визначено, що розуміння політичного маніпулювання як специфічної політичної діяльності, виконує цілий ряд функцій, безпосередньо пов'язаних з різними сторонами та аспектами політичних систем, різними фазами та циклами політичних процесів, особливостями їх характеру, тими чи іншими

суб'єктами (акторами) політики, дозволяє говорити про політичну природу та політичної специфіку даного об'єкту.

4. Визначено, що політичний дискурс містить відповідні стратегії та тактики для здійснення маніпулятивного впливу на суспільство чи якусь соціально-політичну групу. Для цього політики використовують у своїй промові різні прийоми. Вибір мовних засобів обумовлений прогнозуванням ефекту, який можуть спричинити ті або інші вербальні елементи та конструкції.

Проблема наукової типологізації технік залишається актуальною для подальших досліджень. Визначено, що маніпуляції відрізняються за своїм рівнем, від чого залежить їх ефективність та охоплення. Не слід вважати, що українська політика може позбутися маніпуляцій, але одночасно їх зміна та розвиток відбуваються паралельно з процесом виховання свідомого електорату та поліпшенням якості політичних еліт.

Маніпуляції в публічно-політичній риторичі зустрічаються практично всюди, це стосується всіх країн, а не тільки України. Можливо, одним з індикаторів на шляху демократичного розвитку держав є співвідношення в публічному просторі маніпуляцій та «фейків»: в конкурентних демократіях виникають зангажовані «варіації на тему правди», але немає місця для відвертої брехні, тоді як фейк є чимось досить природним для закритих неконкурентних режимів.

Аналізуючи текстотипи передвиборчої агітаційної промови, виявлено п'ять основних інтенціональних компонентів моделі маніпулятивного мовленнєвого акту як мінімального елемента вербальної інтеракції: алокутивна, інформативна, власне комунікативна, персуазивна та маніпулятивна інтенції.

Аналіз матеріалу дослідження показав, що кожен з компонентів маніпулятивної моделі має свої засоби вираження на поверхневому рівні. Знання та правильний вибір даних засобів дозволяє домогтися заздалегідь запланованого ефекту і, таким чином, впливати на реципієнта в процесі вербальної інтеракції. При цьому, експлікатором маніпулятивної інтенції можуть бути на культурно-актовому рівні – перформативні формули мовних актів і відповідні ілокутивні дієслова, семірелятори, що пов'язують намір говорити з заздалегідь заданою мішенню маніпуляції, лексеми-номінанти, інтенціональні інтенсифікатори, засоби створення образу.

Вказано, що запорукою успішного маніпулювання в українській публічно-політичній риторичі є не тільки великий арсенал різних технік, а й деякі особливості об'єкту. Перш за все, сьогодні в Україні немає культури критичного мислення, а більшість громадян не в змозі раціонально та системно рефлексувати щодо політики.

5. Щодо блогосфери, то тут виділено основні способи її використання: блогосфера як новинний медіум (інформаційна, комунікаційна, ідеологічна, культурно-освітня функції), блогосфера як політична платформа (інформаційна, комунікаційна, ідеологічна), блоги як інструменти Інтернет-активізму (комунікаційна, ідеологічна,

організаторська), блоги як інструмент освітньої діяльності (комунікаційна, культурно-освітня), корпоративний блогінг (інформаційна, комунікаційна, організаторська), розважальна блогосфера (рекреаційна).

Визначено політичні функції блогів, до яких можна віднести наступні: політико-мобілізаційну функцію, яка виражається в консолідації або організації потрібного електорату, проведенні флеш-мобів, різноманітних політичних акцій; політико-іміджеву та політико-рекламну функції, а також функцію політичної соціалізації електорату. Блог в політичних мережевих комунікаціях одночасно виконує як інформаційну функцію, яка виражається в генеруванні контенту та впорядкуванні інформації в мережі Інтернет, так і ряд інших функцій (комунікативну, консолідуючу та інше). Інколи блог виступає в якості випробувальної платформи для тих чи інших політичних маніпуляцій або перевірки певних ідей та концепцій. В деяких випадках він служить альтернативним майданчиком для вираження опозиційної думки, коли практично всі інші види медіа стають недоступними для опозиції.

6. Політичний блогінг представлений текстами, які володіють значним маніпулятивним потенціалом. В них представлений широкий спектр когнітивних, семантичних та риторичних тактик і технік. Використання когнітивно-прагматичних тактик і технік маніпуляції спрямоване на зміну мовної картини світу та мовної свідомості відвідувачів ресурсів. Іntenціональність маніпулятора виступає важливою основою класифікації маніпулятивних тактик і технік.

Аналіз політичного блогінгу має базуватися на наступних індикаторах. 1). Перш за все, це кількісно-якісні показники «видимості» в Інтернеті та традиційних ЗМІ: індекс цитування в Інтернеті, цитованість в публікаціях та сюжетах традиційних ЗМІ. 2). Це характеристики цільової аудиторії: відвідуваність, наявність постійного ядра відвідувачів (наявність стрічки френдів і кількість френдів), кількість гіперпосилань і їх якісний аналіз. 3). Інтерактивні показники: зворотний зв'язок (кількість постів і коментарів до них), швидкість відновлення, використання технологій іншого веба (наявність подкастингу, аудіо та відеофайлів, використання RSS-технологій), посилання на інші політресурс (наприклад, на персональний сайт політика); контент-аналізі текстового та графічного матеріалів.

7. Обґрунтовано, що мовне маніпулювання при демократичному режимі здійснюється фрагментарно та не охоплює весь комунікативний простір (на відміну від тоталітарного режиму) завдяки активній позиції адресата, технології маніпулювання стають все більш різноманітними та витонченими, гнучкими та менш жорсткими у порівнянні з тоталітарним режимом. А технології культурно-маніпулятивного впливу спираються на національні ментальні особливості адресата (стереотипи, що склалися в суспільстві, звичні форми поведінки, особливості сприйняття політичної реальності масами).

8. Визначено, що під час політичного конфлікту використовуються дві основні стратегії комунікації: кооперації та конфронтації. До основних мовних конфронтаційних стратегій відносяться: стратегія «гри на

пониження», стратегія «гри на приниження гідності», стратегія «батьківського заступництва противника», «стратегія щеплення», стратегія делегітимізації, солідаризації, стратегія залякування, самовихваляння та лестощів тощо. Серед основних прийомів маніпулятивного впливу, що застосовуються в разі політичного конфлікту, визначаються: анулююче перетворення (замовчування та напівправа), фінгіруюче перетворення (практика «заговорювання зубів»); ідентифікуюче перетворення (заміна факту на більш узагальнений образ), модальне перетворення (використання посилення на джерела задля уникнення відповідальності).

Щодо контексту військового конфлікту, то тут слід зазначити наявність дуже потужного блокатору боротьби з маніпуляціями в публічно-політичній риторичі. Повинен сформуватися консенсус щодо того, що маніпуляції, фейки та інші елементи державної пропаганди для України є неприйнятним, їх не можна виправдати необхідністю ведення «інформаційної війни» або іншими факторами.

В цілому, перспективи політичного розвитку України багато в чому залежать від того, наскільки усвідомлено братимуть участь в політиці ті чи інші соціальні групи, якою мірою їх політичну поведінку буде визначати усвідомлення власних групових інтересів та їх співвідношенням з інтересами всього суспільства.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Дяченко О. (2016) Особливості мовно-маніпулятивного впливу за різних типів політичного режиму. Актуальні проблеми політики. Одеса, 58, 29–40.
2. Дяченко О. В. (2016) Політичне маніпулювання в США та Україні: порівняльна характеристика. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія: зб. наук. праць, Одеса, 12, 122–126.
3. Дяченко О. (2017) Стратегії та прийоми мовно-маніпулятивного впливу в ході політичного конфлікту. Актуальні проблеми політики. Одеса, 59, 41–53.
4. Дяченко О. (2018) Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці. Політичне життя, 2, 91–97.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямом, з якого підготовлено дисертацію:

5. Дяченко О. (2016) Сучасне розуміння мовно-маніпулятивних технологій в політичній діяльності. Evropský politický a právní diskurz, 3–5, 87–92.

Тези і доповіді науково-практичних конференцій:

6. Дяченко О. (2017) Мовні маніпуляційні стратегії у військовому конфлікті. Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: Міжнародна науково-практична конференція. Одеса, 1, 210–212. Форма участі: доповідь, тези.
7. Дяченко О. (2017) Загальні засади лінгвістичних стратегій під час військових конфліктів. Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: всеукраїнська науково-практична конференція, Одеса, Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 26–28. Форма участі: доповідь, тези.
8. Дяченко О. (2017) Логічні помилки у районній пресі: типологія, причини їх виникнення й способи усунення. Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації: Міжнародна науково-практична конференція, Одеса. 320–325. Форма участі: доповідь, тези.
9. Дяченко О. (2017) Порушення авторського права в мережі Інтернет. Сучасні видавництва вищих навчальних закладів: всеукраїнська науково-практична конференція, Одеса. 71–77. Форма участі: доповідь, тези.
10. Дяченко О. В. (2017) Використання мовно-маніпулятивних технологій на різних етапах політичного конфлікту: V всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події. Львівський державний Університет безпеки життєдіяльності. URL: <http://virt.ldubgd.edu.ua/course/view.php?id=1437> Форма участі: тези.
11. Дяченко О. (2018) Типи маніпуляцій в інформаційному просторі держави. Державне регулювання суспільних відносин: розвиток законодавства та проблеми правозастосування: Міжнародна науково-практична конференція, Київ. Центр правових наукових досліджень, 34–38 (112). Форма участі: доповідь, тези.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Дяченко О. (2012) Правові засади реклами, адресованої дітям. Діалог: Медіа, Одеса, 14, 62–68.
13. Дяченко О. (2012) Правове регулювання дитячої реклами. Медіапростір: збірник наукових статей. Тернопіль, 30–34.
14. Дяченко О. (2013) Средства и приемы воздействия на читателя в фейлетонах В. М. Дорошевича. Діалог: Медіа-студії. Одеса, 17, 82–90.

АНОТАЦІЯ

Дяченко О. В. Застосування засобів мовно-маніпулятивної політичної діяльності в сучасних політичних процесах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Державний

заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2019.

В роботі обґрунтовано, що політичне маніпулювання можна визначити як неявний вплив та управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою спрямування їх певних дій в інтересах суб'єкта політичної маніпуляції. Мета цього впливу завжди прихована від об'єкта впливу або відбувається під якоюсь публічною псевдометою, яка не відповідає реальним намірам суб'єкта маніпуляції.

Визначено, що політичний дискурс містить відповідні стратегії та тактики для здійснення маніпулятивного впливу на суспільство чи якусь соціально-політичну групу. Для цього політики використовують у своїй промові різні прийоми. Вибір мовних засобів обумовлений прогнозуванням ефекту, який можуть спричинити ті або інші вербальні елементи та конструкції.

Обґрунтовано, що запорукою успішного маніпулювання в українській публічно-політичній риторичі є не тільки великий арсенал різних технік, а й деякі особливості об'єкту. Перш за все сьогодні в Україні немає культури критичного мислення, а більшість громадян не в змозі раціонально та системно рефлексувати щодо політики.

Ключові слова: політичне маніпулювання, мовна маніпуляція, мовно-маніпулятивні технології, медіа-простір, лінгвістичні стратегії, фейк, пропаганда, інформаційна війна, політична діяльність, політичні технології, політичний процес.

АННОТАЦІЯ

Дяченко О. В. Применение способов речево-манипулятивной политической деятельности в современных политических процессах. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 «Политические институты и процессы» – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2019.

В работе обосновано, что политическое манипулирование можно определить как скрытое влияние и управление политическим сознанием и поведением людей с целью направления их действий в интересах субъекта политической манипуляции. Реальная цель этого воздействия всегда скрыта от объекта воздействия или происходит под какой-то публичной псевдоустановкою и не соответствует истинным намерениям субъекта манипуляции.

Определено, что политический дискурс содержит соответствующие стратегии и тактики для осуществления манипулятивного воздействия на общество или какую-либо социально-политическую группу. Для этого политики используют в своей речи различные приемы. Выбор языковых средств обусловлен прогнозированием эффекта, который могут вызвать те или иные вербальные элементы и конструкции.

Доведено, что залогом успешного манипулирования в украинской публично-политической риторике является не только большой арсенал различных техник, но и некоторые особенности объекта. Прежде всего сегодня в Украине нет культуры критического мышления, а большинство граждан не в состоянии рационально и системно рефлексировать относительно политики.

Ключевые слова: политическое манипулирование, речевое манипулирование, технологии речевого манипулирования, медиа-пространство, лингвистические стратегии, фейк, пропаганда, информационная война, политическая деятельность, политические технологии, политический процесс.

SUMMARY

Diachenko O. V. The use of methods of speech-manipulative political activity in modern political processes. – Scientific qualification thesis retaining manuscript rights.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science (PhD) after speciality 23.00.02 – political institutions and processes – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2019.

The development of political science is characterized by a rather significant work on the subject of research from different points of view. Most works refer to the technological aspect of manipulative influence. As for the linguistic aspect, there are significant gaps that require a scientific approach and comprehension, in particular, an analysis of the methods of political-linguistic manipulation, its manifestations in the political process, for example, the definition of the process of political conflict development, or the occurrence in different political regimes etc.

The term «linguistic manipulative influence» is introduced into political science and is particularly relevant at the stage of a rapid spike in manipulative influence. Therefore, today there is an increase in the interest of scientists in this subject, and this interest is directed towards such areas as information, which analyzes information security and political interaction, and historical and theoretical ones, is the problem of linguistic manipulative influence and theoretical and practical development of the corresponding politological tools and relevant practical recommendations.

The methodological basis of the dissertation was a variety of positions, general scientific and special methods. An analysis of the nature of political linguistic manipulation in different types of political systems and regimes required the involvement of systemic and structural-functional approaches. The appeal to the method of comparative analysis and the socio-cultural approach allowed to identify the features of linguistic manipulation in different types of political regimes. Consideration of the interaction of political institutions in the struggle for a wider and deeper influence on political consciousness and human action has become possible through the use of elements of the institutional approach.

It substantiates that political manipulation can be defined as implicit influence and management of political consciousness and behavior of people in

order to direct their certain actions in the interests of the subject of political manipulation. The purpose of this influence is always hidden from the object of influence or occurs under a public pseudo-message, which does not correspond to the real intentions of the subject of manipulation.

It is determined that political discourse contains appropriate strategies and tactics for manipulating influence on a society or a certain socio-political group. For this policy, different tricks are used in their speech. The choice of linguistic means is due to the prediction of the effect that can be caused by certain verbal elements and constructions.

It is substantiated that the key to successful manipulation in Ukrainian public-political rhetoric is not only a large arsenal of different techniques, but also some features of the object. First of all, today in Ukraine there is no culture of critical thinking, and most citizens are not able to rationally and systematically reflect on politics.

The paper analyzes the peculiarities of the use and use of language-manipulative influence in the process of development and solution of political conflict. The features of linguistic manipulative influence at the stage of the emergence and the emergence of conflict and language manipulative strategies and techniques used both at the initial stage of the emergence of the political conflict, both at the stage of its solution and at the post-conflict stages were determined. The main methods of linguistic-manipulative influence within the framework of political conflict are distinguished and characterized. These are the corresponding transformations: canceling, fingering, indefinite and modal.

The forms and manifestations of the political language in different political regimes (totalitarian and democratic) are analyzed. Particular attention is paid to the characteristic features of linguistic manipulative influence in these political regimes, and the principles of political manipulation within the political language.

The work is of practical importance. The main provisions, conclusions, results obtained can be used for further analysis of linguistic manipulation and with other, broader content problems in this direction. The results obtained in this paper can be used for further analysis of the poorly-studied issues of the theory of political communication, the transformation of bureaucracy and the formation of civil society. The thesis is of interest to scholars, leaders and activists of various political movements, media workers, employees of state organizations.

Key words: political manipulation, speech manipulation, speech manipulation technologies, media space, linguistic strategies, fake, propaganda, information war, political activity, political technologies, political process.